

Тема 5. Кваліфікація множинності кримінальних та особливості кваліфікації кількох адміністративних правопорушень.

Загальні положення кваліфікації множинності

У житті нерідко зустрічаються і ситуації, коли одна особа чи група осіб вчиняє два чи більше злочинів, тобто, коли у скоєному одним суб'єктом має місце множинність злочинів. У зв'язку з кримінально-правовою оцінкою таких випадків постає ряд питань, зокрема, чи потрібно окремо кваліфікувати кожний окремий злочин, що вчинено, якою має бути остаточна кваліфікація — за однією статтею Особливої частини чи за кількома. Ще складніше оцінити скоєне тоді, коли множинність злочинів поєднується з іншими інститутами кримінального права — стадіями вчинення злочину, співучастю, конкуренцією статей закону тощо. При цьому організовані форми співучасті у злочині прямо пов'язані з множинністю. Адже організована група передбачає вчинення «цього та іншого (інших) злочинів» (ч. 3 ст. 28 КК), злочинна організація створюється «для спільної злочинної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів» (ч. 4 ст. 28 КК). Тому необхідно встановити, чи охоплюється нормами про організовану злочинну діяльність вчинення їх учасниками посягань, передбачених іншими статтями Особливої частини КК, вирішити ряд інших питань, прямої відповіді на які в кримінальному законі немає.

КК України 2001 р., на відміну від раніше чинного кримінального законодавства, містить окремі норми, які присвячені множинності злочинів, — вони об'єднані у розділ VII Загальної частини. Не використовуючи терміна «множинність злочинів», закон дає поняття окремих видів множинності — повторності, сукупності та рецидиву злочинів. Однак законодавчі формулювання подекуди недостатньо чіткі й далеко не вичерпні, питання кваліфікації ні у цьому розділі, ні в інших статтях КК не регламентуються.

Разом з тим, і в теорії, і на практиці багато питань вирішуються суперечливо. Не займає єдиної позиції з приводу кваліфікації множинності

злочинів і Верховний Суд України, у постановках якого є ряд суперечливих положень, які стосуються кваліфікації при множинності злочинів. Так, щодо одних категорій злочинів вищий судовий орган держави вважає необхідним окремо кваліфікувати кожний злочин, який входить у множинність, в інших же випадках рекомендує оцінювати все скоєне як посягання, передбачене однією статтею Особливої частини КК. Непослідовною є і позиція щодо можливості сукупності злочинів, передбачених різними частинами однієї і тієї ж статті КК.

Опубліковані теоретичні праці присвячені, головним чином, з'ясуванню поняття множинності злочинів, окремих її видів. У той же час питанням кваліфікації відповідних посягань увага по суті не приділяється. Хоча існує гостра потреба у їх аналізі, насамперед під кутом зору реалізації принципів кримінально-правової кваліфікації.

Вказані моменти і обумовлюють необхідність окремого розгляду питань, які стосуються кваліфікації множинності злочинів.

З'ясування поняття «множинність злочинів» доцільно розпочати із з'ясування семантичного значення слів, які утворюють цей термін.

Множинність означає те, що існує у багатьох формах, видах, сукупність елементів, об'єднаних за певною ознакою. Множинність перебуває у діалектичному зв'язку з одиничним — елементами, які її утворюють. З одного боку, вона протиставляється одиничному — наявність множинності означає відсутність одиничного. З іншого ж — множинність не може існувати поза одиничним, вона є формою прояву і об'єднання одиничних процесів, предметів, явищ. При цьому множинність передбачає наявність, принаймні, двох одиничних елементів, у розглядуваному випадку — злочинів.

Під злочином же у контексті множинності розуміють діяння, передбачене кримінальним законом, те, яке містить ознаки будь-якого складу злочину. Це може бути як закінчене посягання, так і готування до злочину чи замах на злочин; цим поняттям охоплюється і діяння, виконане

«одноосібно», так і вчинене у співучасті. Важливо, щоб кожне таке посягання було передбачене як окремий злочин, могло кваліфікуватися самостійно за певною статтею Особливої частини КК.

Очевидно, що множинність можуть утворювати лише діяння, за кожне із яких може наставати кримінальна відповідальність, існують як матеріально-правові, так і процесуальні підстави для притягнення до неї. При цьому слід розрізняти матеріально-правові і процесуальні перепони для визнання окремих злочинів елементами множинності. Тому окремі злочини утворюють множинність за умови, що:

- не вплив строк давності притягнення до кримінальної відповідальності;
- не погашена чи не знята судимість;
- особа не звільнена за даний злочин від кримінальної відповідальності у встановленому законом порядку (не існує не скасованої постанови про звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин);
- особа не підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у зв'язку з актом амністії;
- є скарга потерпілого у справах приватного обвинувачення;
- отримана згода на притягнення до кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом (щодо народного депутата, судді).

Виходячи з викладеного можуть бути виведені ознаки множинності:

- одна і та ж особа одна чи у співучасті вчинила два або більше закінчених чи незакінчених злочини;
- кожен із злочинів передбачений самостійною кримінально-правовою нормою, він не є необхідною ознакою іншого злочину, з числа вчинених цією ж особою (немає множинності, наприклад, при заподіянні тілесних ушкоджень під час розбою);
- хоча б по двох злочинах не «погашені» їх юридичні наслідки;
- хоча б щодо двох злочинів відсутні процесуальні перепони для притягнення до кримінальної відповідальності.

Таким чином, множинність злочинів має місце при вчиненні однією особою двох чи більше злочинів, кожний із яких передбачений окремою кримінально-правовою нормою і за які особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності.

Чинний КК, як вже відзначалося, не містить загального визначення поняття множинності. У його Загальній частині є статті, присвячені визначенню окремих видів множинності, котрі виділені в окремий розділ VII (статті 32—35 КК). Крім того, у Загальній частині врахування множинності передбачено при вирішенні цілого ряду питань: наявність множинності злочинів є перепорою для застосування певних видів звільнення від кримінальної відповідальності (статті 45—48 КК); вчинення нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого є підставою для переривання перебігу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 49 КК); вчинення злочину повторно та рецидив злочинів є обставинами, які обтяжують покарання (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК); встановлені спеціальні правила призначення покарання при сукупності злочинів (ст. 70 КК) та сукупності вироків (ст. 71 КК), складання покарань (ст. 72 КК); звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК) передбачає врахування тяжкості злочину, особи винного та інших обставин справи, які визначаються з врахуванням наявності множинності; вчинення засудженим протягом іспитового строку нового злочину є безумовною підставою для скасування звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 3 ст. 78, ч. 6 ст. 79 КК); вчинення нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого є підставою для переривання строку давності виконання обвинувального вироку (ч. 4 ст. 80 КК); наявність множинності враховується при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (ст. 81 КК) та заміні не відбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК), звільненні від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК), та скасуванні цих мір; вчинення нового злочину до закінчення строку погашення

судимості є підставою для переривання перебігу строку погашення судимості (ч. 5 ст. 90 КК); наявність множинності є перешкодою для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК).

У багатьох же статтях Особливої частини КК такі види множинності як повторність та рецидив передбачаються як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака відповідних злочинів. Крім того, в Особливій частині КК передбачені положення про відповідальність за організовану злочинну діяльність, яка, за своїм визначенням, спрямована на вчинення багатьох злочинів. Отже, множинність злочинів є умовою застосування відповідних статей чи частин (пунктів) статей Особливої частини КК. Таким чином, відповідальність за множинність злочинів регламентована як Загальною, так і Особливою частинами КК.

Загальні правила кваліфікації множинності злочинів.

Як підсумок з усього викладеного можна сформулювати алгоритм кваліфікації множинності злочинів. Він включає послідовне вчинення таких дій:

1. кваліфікація кожного із одиничних злочинів, які входять у множинність, чи встановлення того, яка кваліфікація була дана цьому злочину раніше та чи зберігає вона юридичну силу;
2. визначення того, має місце вчинення ускладненого одиничного злочину чи множинності злочинів;
3. встановлення виду множинності злочинів;
4. остаточна кваліфікація вчиненого з врахуванням виду множинності — за однією чи кількома статтями КК.

Види множинності злочинів.

В теорії кримінального права питання про види множинності злочинів залишається дискусійним вже продовж десятків років. Причому, як відзначав М. І. Бажанов, спір йде не про види множинності, оскільки у кінцевому підсумку всі визнають, що ними є сукупність, повторність і рецидив

злочинів, а про класифікацію цих видів, їх співвідношення один з одним. КК 2001 р. також називає ці три види множинності. Щоправда, статті, які регламентують кожний із них, розташовані в іншому порядку: повторність — сукупність — рецидив злочинів. Найпоширеніша в юридичній літературі класифікація видів множинності саме й зводиться до виділення вказаних трьох видів множинності і подальшого їх поділу на підвиди (М. І. Бажанов). В цілому вона прийнятна, принаймні, у навчальних цілях. Разом із тим, В.О. Навроцький вважає, що така класифікація видів вразлива з позицій формальної логіки, оскільки: вона проведена одночасно за двома підставами — наявність чи відсутність засудження (рецидив та повторність) й кількість вчинених діянь (сукупність злочинів, з одного боку, та повторність і рецидив — з іншого боку); як самостійні види множинності виділені явища різного ступеня узагальнення (рецидив охоплюється поняттям повторності злочинів).

При класифікації видів множинності злочинів в основу слід покласти якийсь один критерій. Видається, що ним може бути характер поведінки винного — вчиняється кілька діянь, якими виконується два чи більше злочинів, або ж кілька злочинів вчиняються одним діянням. З таких засад при класифікації множинності злочинів виходить ряд авторів, які спеціально досліджували цей кримінально-правовий інститут.

За таким критерієм множинність можна класифікувати так: повторність злочинів; ідеальна сукупність злочинів.

У свою чергу повторність злочинів може бути поділена на види з врахуванням того, чи мало місце засудження за перший злочин (один із злочинів, які утворюють множинність): повторність, не пов'язана з засудженням за попередній злочин — фактична повторність; повторність, при якій особа була засуджена за попередній злочин — рецидив злочинів.

Крім того, повторність може бути поділена на види залежно від того, чи врахована вона у статтях Особливої частини КК, тобто за значенням, яке їй надає закон. При цьому виділяється:

- повторність як ознака складу злочину. У такому випадку закон вказує на вчинення злочину «повторно», «особою, раніше судимою за...»;
- повторність, яка не виступає ознакою складу злочину — реальна сукупність злочинів.

Рецидив же злочинів може бути класифікований з врахуванням характеру першого і наступного злочинів, тобто того, за який особа була засуджена, і наступного, вчиненого після засудження: загальний рецидив; спеціальний рецидив; пенітенціарний рецидив.

Існують особливості у кваліфікації кожного із видів та підвидів множинності, що й обумовлює значення наведеної класифікації.

Одиничний злочин як елемент множинності злочинів

Як вже відзначалося, множинність складається з окремих злочинів, які й виступають її елементами. Кожний із елементів множинності повинен відповідати таким ознакам: становити собою самостійний склад злочину; не виступати необхідною складовою іншого злочину. Це означає, що кожний одиничний злочин передбачений окремою статтею Особливої частини КК. Якщо певне посягання «охоплюється» іншою кримінально-правовою нормою і в даному випадку не підлягає самостійній кримінально-правовій оцінці, то множинність відсутня.

Кожний одиничний злочин може виступати і як елемент множинності, і як окремий злочин, тобто може бути вчинений поза множинністю. Кримінально-правова кваліфікація множинності злочинів включає в себе кваліфікацію одиничних злочинів, які її утворюють. При цьому кожний одиничний злочин оцінюється з врахуванням стадії його вчинення, наявності чи відсутності співучасті, а його кваліфікація у певних випадках проводиться з посиланням на статті Загальної частини.

Наявність ознак незакінченого одиничного злочину — одного із елементів множинності — зовсім не означає, що визначена стадія (готування, замах) поширюється на всю множинність злочинів. Так само, і вчинення одного із злочинів у співучасті не стосується усіх інших злочинів, які

утворюють множинність. Не існує, наприклад, незакінченого замаху на повторність певних злочинів чи підбурювання до сукупності тих чи інших злочинів.

З викладеного випливає, що при остаточній кваліфікації множинності злочинів посилання на статті Загальної частини, які стосуються окремих елементів множинності, повинні бути збережені. Однозначно, що й вказівки на статті Загальної та Особливої частини, які передбачають злочин, який виявився незакінченим, чи злочин, вчинений у співучасті, мають відобразитися у формулі кваліфікації множинності злочинів.

Наприклад, закінчений замах на крадіжку з проникненням у приміщення та закінчену крадіжку без кваліфікуючих ознак слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 15 — ч. 3 ст. 185, ч. 1 ст. 185 КК.

Питання ж про те, чи слід окремо кваліфікувати злочини, які утворюють множинність в інших випадках, зокрема, коли всі вони досягли однієї стадії, вчинені співучасниками одного виду чи при одній формі співучасті, потребує самостійного аналізу, який буде проведено далі.

Кваліфікація одиничного злочину як елемента множинності злочинів.

Для одиничного злочину характерно те, що він передбачений в Особливій частині КК як одне самостійне посягання. В юридичній літературі відзначається, що одиничний злочин має місце там, де він передбачений кримінальним законом як один самостійний склад злочину.

Особливою частиною КК передбачаються різні види одиничних злочинів. Диспозиції одних статей вказують лише на одну однойменну ознаку — передбачають посягання на один об'єкт, містять вказівку на один вид предмета або одного потерпілого, одне діяння та один наслідок і т.д. Такі одиничні злочини в юридичній літературі пропонується називати простими (або унітарними).

У інших же статтях передбачені ними злочини описані таким чином, що вони передбачають порушення водночас різних об'єктів, наявність різних видів предметів чи потерпілих, можуть бути вчинені шляхом виконання

кількох діянь, заподіюють кілька наслідків і т.д. У таких статтях можлива велика кількість комбінацій ознак, які утворюють окремі види злочинів. Наприклад, у ст. 149 КК «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини» можна виділити кілька видів цього злочину, які кваліфікуються за частинами 1, 2 чи 3 названої статті. Чинним КК передбачені і злочини, об'єктивна сторона яких включає вчинення інших правопорушень. Всі такі злочини прийнято називати ускладненими² чи складними.

У плані аналізу множинності злочинів потрібно зупинитися на характеристиці саме таких злочинів, оскільки вони мають певну подібність з множинністю.

Питання про те, які одиничні (складні) одиничні злочини вважати простими, а які злочини та їх види ускладненими (складними), в юридичній літературі вирішується неоднозначно. До ускладнених всі автори відносять злочини, об'єктивна сторона яких виконується не в один момент, а нібито «розтягнута» у часі — це триваючі та продовжувані злочини. Крім того, ускладненими визнаються і злочини, склад яких охоплює вчинення двох чи більше посягань, кожне з яких передбачене і самостійною нормою, і становить собою окремий склад злочину — складені злочини. Будучи послідовним, до ускладнених слід відносити і злочини, склад яких включає вчинення інших правопорушень — дисциплінарних чи адміністративних проступків.

Стосовно ж злочинів з двома діями, злочинів з альтернативними діями, тих, які набувають статусу кваліфікованих видів у зв'язку з наявністю тяжких наслідків, єдності думок не досягнуто. Вирішуючи це питання, потрібно постійно пам'ятати, що визнання певних видів злочинів одиничними, ускладненими обумовлено цілями їх розмежування з тими чи іншими видами множинності злочинів. Поза дослідженням множинності поняття ускладненого одиничного злочину навряд чи має сенс. Тому ускладнені одиничні злочини — це злочини, які мають хоча б якісь спільні риси з повторністю злочинів, рецидивом злочинів, їх сукупністю.

Видається, що до ускладнених слід відносити всі злочини, у диспозиціях статей про які передбачаються по кілька однойменних ознак чи певні ознаки є складними за своєю структурою. Адже у зв'язку зі складною структурою можливе різне поєднання ознак, які утворюють склад злочину, вчинення діянь чи заподіяння наслідків неодноразово. Тобто, саме такі злочини за певними рисами збігаються з окремими видами множинності, що й викликає потребу в зіставленні ускладнених одиничних злочинів і множинності злочинів.

Виходячи з викладеного, пропонується ускладненими вважати такі одиничні злочини:

- злочини з двома чи більше обов'язковими діяннями;
- злочини з кількома альтернативними діяннями;
- злочини з кількома обов'язковими наслідками;
- злочини з кількома альтернативними наслідками;
- злочини з кількома альтернативними чи обов'язковими іншими ознаками складу;
- триваючі злочини;
- продовжувані злочини;
- злочини, об'єктивна сторона яких містить в собі вчинення іншого правопорушення (дисциплінарного чи адміністративного проступку);
- складені злочини.

Кваліфікація будь-якого з одиничних злочинів — як простих, так і ускладнених характеризується тим, що вона здійснюється лише за однією статтею Особливої частини КК. Тобто, у будь-якому випадку одиничний злочин передбачений однією кримінально-правовою нормою, яка може бути: самостійною (наприклад, ч. 1 ст. 121 КК); входити як обов'язковий елемент в іншу кримінально-правову норму (ч. 4 ст. 187 КК).